

СЕКЦІЯ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.1

Александрова Г.М.

кандидат економічних наук, доцент,

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА СТАН СОЛІДАРНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

THE INFLUENCE FACTORS ON THE SOLIDARITY PENSION SYSTEM IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Досліджено теоретичні питання стану солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні та вплив на неї різних чинників. Узагальнено низку проблем солідарної пенсійної системи в Україні, які загрожують її фінансовій стабільності. Визначено, які саме фактори спричиняють збільшення частки літніх людей у структурі суспільства. Прослідковано зв'язок між демографічним розвитком та пенсійним забезпеченням, що значною мірою обумовлено змінами в соціальній парадигмі. Доведено, що пенсійну систему варто розглядати як вид демографічних інвестицій через її вплив на якість життя непрацездатного населення.

Ключові слова: солідарна пенсійна система, пенсія, пенсійні внески, пенсійний вік, депопуляція.

АННОТАЦИЯ

Исследованы теоретические вопросы состояния солидарной системы пенсионного обеспечения в Украине и влияние на нее различных факторов. Обобщены ряд проблем солидарной пенсионной системы в Украине, которые угрожают ее финансовой стабильности. Определены факторы, которые наиболее влияют на увеличение удельного веса людей старшего возраста в структуре общества. Отслежена связь между демографическим развитием и пенсионным обеспечением, что в значительной степени обусловлено изменениями в социальной парадигме. Доказано, что пенсионную систему следует рассматривать как вид демографических инвестиций путем ее влияния на качество жизни нетрудоспособного населения.

Ключевые слова: солидарная пенсионная система, пенсия, пенсионные взносы, пенсионный возраст, депопуляция.

ANNOTATION

Investigated theoretical issues of state solidarity pension insurance system in Ukraine and the influence on it of various factors. Summarizes a number of problems of solidarity pension system in Ukraine that threaten its financial stability. Which factors have the most influence on the increase in the proportion of older people in the structure of society. Tracked the relationship between demographic development and pension provision, which is largely due to changes in the social paradigm. It is proved that the pension system should be seen as a kind of demographic investment by its impact on quality of life of the disabled population.

Keywords: solidary pension system, pension, pension contributions, retirement age, depopulation.

Постановка проблеми. Нині пенсійне забезпечення в Україні перебуває у скрутному становищі. Солідарна система не виконує своїх функцій. На це впливають такі чинники: демографічні; економічні; політичні та психологічні.

Це зумовлює актуальність обраної теми дослідження і є головною проблемою цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему становища солідарної системи пенсійного забезпечення України аналізували окремі вчені, зокрема Н. Болотіна, М. Кан, С. Прилипко, М. Свенціцькі, В. Толуб'як, І. Ярошенко. Незважаючи на те, що солідарна пенсійна система зазнавала трьох масштабних законодавчих змін (три етапи реформування пенсійного законодавства 1991, 2003, 2011 рр.), вона і сьогодні є вразливою до зовнішніх чинників і не є самоокупною, самодостатньою у фінансовому сенсі, що призводить до перманентного дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. Це питання потребує подальшого дослідження у зв'язку з великою кількістю невирішених проблем та необхідністю створення ефективної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Метою роботи є виділення чинників, що впливають на стан солідарної системи в країні, визначення напряму впливу та надання рекомендацій щодо покращення стану солідарної системи пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальність Пенсійного фонду України як центрального органу виконавчої влади полягає в тому, що на відміну від інших державних установ він є одночасно і соціальною, і фінансовою інституцією.

У громадян сформоване ставлення до пенсійної системи як до системи абсолютного гарантування забезпеченого життя в старості, тобто кожна людина спокійна, тому що знає, що через певні роки трудової діяльності вона зможе відпочити, отримуючи пенсію, на яку має право.

Солідарна пенсійна система в Україні має низку проблем, які загрожують її фінансовій стабільності. Діапазон цих проблем широкий – від системної складності до загрози того, що можна очікувати у 2050 році на одного працівника в Україні припадатиме 1,42 пенсіо-

нера. Уже зараз пенсійний вік збільшився до 60 років.

Стан солідарної пенсійної системи залежить від того, наскільки широко вона охоплює працююче населення. Через тіньову економіку Пенсійний фонд України недоотримує значні суми коштів, а це не дає змогу йому на 100% покрити витрати на виплату пенсій. За перший квартал 2015 року рівень тіньової економіки в Україні зріс до 47% від обсягу офіційного ВВП порівняно з аналогічним періодом 2014-го. Це найвищий показник за останні роки.

«Втрата віри суб'єктів економічної діяльності у поліпшення економічної та політичної ситуації найближчим часом спонукала їх активно використовувати схеми приховування частини доходів, у тому числі такі, як розширення збитковості та неплатежів в економіці», – зазначає відомство. Експерти Мінекономрозвитку додають, що збільшення рівня тіньової економіки стимулювалося також ціновими і девальваційними шоками, ескалацією військового конфлікту на Донбасі, впливом зовнішніх негативних процесів: подальшим загостренням політичних відносин з Росією, згоранням економічних зв'язків з нею.

Головне місце серед проблем пенсійної системи відведено впливу соціально-демографічних чинників. Зростання тривалості життя і зниження народжуваності – фактори, які спричиняють збільшення частки літніх людей в структурі суспільства. Якщо в 1950 році середня тривалість життя на Землі дорівнювала 50 рокам, то в 2014-му – вже 71 [7].

В Україні депопуляція – одна з найважливіших ознак саме демографічної кризи, тому що депопуляційні тенденції поєднуються з погіршенням якісних характеристик населення і, насамперед, іпостасей здоров'я. Однією з основних проблем депопуляції залишається несприятлива медико-демографічна ситуація. Великий відсоток тривалості життя залежить від стану медицини і дуже багато в чому – від здорового способу життя. У нас однією з найважливіших проблем в середині медико-демографічної сфери є доволі висока смертність, якій можна запобігти, причому це передчасна смертність – переважно у працездатному віці. Депопуляція в Україні триватиме за будь-яких умов, тому що населення достатньо старе, смертність доволі висока, а народжуваність близька до середньоевропейської. Сьогодні середній показник народжуваності, так званий сумарний коефіцієнт, – число дітей на одну жінку, близький до середньоевропейського на рівні 1,5 дитини. Кількість населення України станом на 1 грудня 2015 року становить 42 млн 775 тис. осіб, що на 179,3 тисячі менше, ніж на аналогічну дату 2014 року. Про це повідомили в Державній службі статистики України. Показник народжуваності, за оцінками Держстату, в 2015 року становить 378 226 дітей, у той час як за підсумками перших одинадцяти місяців

2014 цей показник становив 429 675 дітей. Негативний приріст населення за минулий рік склав 165 789 осіб. Аналогічний показник 2014 був нижче – 145 160 осіб. Згідно з прогнозами ООН, при збереженні динаміки скорочення населення до 2030 року населення України може зменшитися до 39 млн осіб.

Експерти вважають, що у зв'язку зі старінням населення планети пенсійна проблема може стати однією з найбільш спірних: влада буде прагнути підвищувати пенсійний вік, а народ буде вимагати збільшення розміру пенсій [2].

«Стандартний» пенсійний вік для кожної країни може бути різним, коливаючись у межах 50–70 років. У деяких країнах для жінок і чоловіків встановлено різний пенсійний вік, хоча в деяких країнах (наприклад, в Австрії) це положення було нещодавно оскаржене, а в інших поступово підвищують пенсійний вік в залежності від демографічних змін у суспільстві. У середньому пенсійний вік складає 65 років для чоловіків і 63,5 років для жінок. Більшість економістів, вважають, що продовження пенсійного віку є одним з рецептів для боротьби з кризою.

Канцлер Німеччини Ангела Меркель виступила з пропозицією про підвищення пенсійного віку всіма країнами ЄС. На її думку, це необхідно для порятунку Європи. Вік виходу на пенсію, запропонований канцлером Німеччини, склав 67 років. Таким, на думку канцлера, має бути вік виходу на пенсію жінок і чоловіків у всіх країнах ЄС. Проте лише деякі країни ЄС планують підвищувати пенсійний вік вище 65 років. У таблиці 1 наведено перелік даних щодо законодавчо встановленого пенсійного віку у деяких країнах з урахуванням збільшення за останні 10 років [4].

Таблиця 1
Підвищення віку виходу на пенсію
в різних країнах

Країна	Вік чоловіка	Вік жінки	Рік затвердження
Австрія	65	60	2011
Данія	65–67	65–67	2008
Греція	67	60–67	2012
Італія	66	64	2014
Росія	60	55	2015
Україна	60	55–60	2011
Велика Британія	65	60	2011
США	62–67	62–67	2013
Швеція	61–67	61–67	2011

Також у питанні підвищення пенсійного віку у різних країнах плануються такі зміни.

Австрія. Підвищення пенсійного віку для чоловіків з 61,5 року до 65. Для жінок з 56,5 до 60, але 2029 років вік буде поступово збільшуватися, і пенсійний вік для чоловіків і жінок буде 65 років.

Данія. У 2006 році вони вирішили, що у 2024–2027 рр. буде збільшений пенсійний вік для чоловіків і жінок з 65 до 67 років.

Франція. Торік вік виходу на пенсію був підвищений з 60 до 62 років, але реформа повністю набуде чинності в 2018 році.

Греція. Нині 60 років для чоловіків і жінок, але уряд планує виплатити вік виходу на пенсію до 65 років.

Іспанія. Раніше цього року уряд схвалив підвищення пенсійного віку з 65 до 67 років. Реформа буде проходити поетапно в період з 2013 по 2027. За перші шість років пенсійний вік буде продовжений на один місяць у році, і за ці роки – близько двох місяців.

Нідерланди. Тепер як жінки, так і чоловіки можуть вийти на пенсію в 65 років, але план уряду полягає в тому, щоб підняти пенсійний вік до 66 років в 2020 році і до 67 у 2025 році.

Мальта. Жінки виходять на пенсію у 60 років, а чоловіки – у 61 рік. Однак для тих, хто народився після 1962 р., набуде чинності закон – і пенсійний вік складе 65 років.

Німеччина. Німецький Бундестаг прийняв закон у 2007 році, по суті, підвищення пенсійного віку з 65 до 67 років, але в деяких випадках можна вийти на пенсію і в 63 роки. Німецька реформа буде вводиться поступово до 2030 року.

Румунія. Жінки працюють до 60, а чоловіки – до 63 років, але в 2014 році вік чоловіків буде збільшений до 65 років.

Великобританія. Нині – 65 років для чоловіків і 60 років для жінок. Однак пенсійний вік для чоловіків буде підвищений до 66 років з 2016 року, а для жінок до 66 років з 2018 року [4].

Співвідношення контингентів пенсіонерів і платників внесків має надзвичайно важливе значення для перерозподільних систем, до типу яких належить перший рівень української пенсійної системи – солідарна система, в якій поточні виплати наявним пенсіонерам здійснюються за рахунок надходжень внесків від працюючого населення [6].

У всіх видах економічної діяльності та майже у всіх регіонах зменшується середньооблікова кількість штатних працівників.

У листопаді 2015 року, за даними Державної служби статистики України, середньооблікова кількість штатних працівників становила лише 7,9 млн, та у порівнянні з листопадом 2014 року скоротилася на 560 тис. осіб, найбільш суттєво – у промисловості; освіті; охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги; оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті та на транспорті. Протягом 2015 року роботодавці проінформували державну службу зайнятості про заплановане масове вивільнення 444 тис. працівників, що майже удвічі більше, ніж у відповідному періоді 2014 року.

Кількість застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (за інформацією Пенсійного фонду України), у листопаді 2015 року становила лише 10,6 млн осіб, та

порівняно з листопадом 2014 року зменшилася на 500 тис. осіб.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески. Узагалі, в системі НПЗ серед вкладників спостерігається тенденція до скорочення або тимчасового припинення сплати внесків на користь своїх учасників, що спричинена нестабільною економічною ситуацією, яка на цей час має місце в країні.

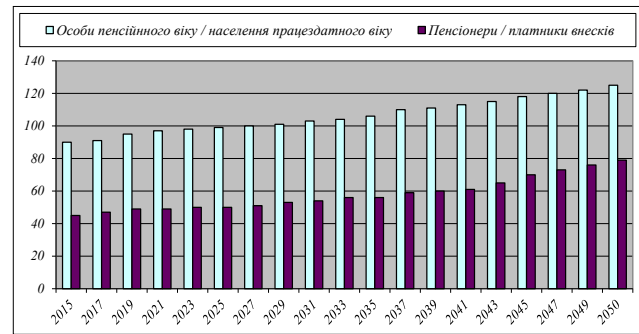

Рис. 1. Прогноз співвідношення кількості осіб пенсійного та працездатного віку і співвідношення кількості пенсіонерів і платників внесків в Україні до 2050 р., %

Фактично саме цей показник (співвідношення пенсіонерів і платників страхових внесків) визначає, наскільки розмір пенсії може компенсувати втрату заробітку, характеризує рівень життя пенсіонерів в порівнянні з працюючим населенням. Водночас цей показник по праву є індикатором навантаження на платників внесків, адже спроби утримати певний рівень заміщення заробітків пенсіями вимагає відповідного коригування розміру пенсійного внеску. В іншому випадку надходження внесків не буде покривати усього обсягу видатків та у пенсійній системі виникне дефіцит. Отже, при зростанні співвідношення контингентів пенсіонерів і платників внесків держава і суспільство повинні вирішувати: або підвищувати розмір пенсійного внеску, або покривати дефіцит пенсійної системи за рахунок інших коштів, зазвичай – асигнувань з державного бюджету.

Як показує рисунок 1, співвідношення контингенту пенсіонерів і платників внесків може бути стабільним за умови сприятливої ситуації на ринку праці: зниження безробіття і, відповідно, зростання зайнятості здатні забезпечити підтримку контингенту платників внесків і навіть деяке його збільшення. Однак після того, як рівень безробіття наблизиться до природної норми (зовсім ліквідувати його неможливо), співвідношення контингентів пенсіонерів і платників внесків буде зростати паралельно зростанню співвідношення кількості осіб пенсійного та працездатного віку [6].

Нині зростає співвідношення кількостей пенсіонерів і платників внесків (податків), що зумовлює посилення фінансового навантаження

пенсійної системи на економіку. І водночас абсолютне збільшення чисельності осіб, які вже отримують пенсію або розраховують на це в найближчому майбутньому, створює підґрунтя для політичної підтримки підвищення щедрості пенсійних виплат. Сучасним пенсійним системам притаманна тенденція до збільшення витрат. Системи, створені як доволі економічні, що потребували лише скромних внесків для свого фінансування, поступово перетворилися на значний тягар для економік. Для забезпечення прийняттого рівня пенсій доводиться збільшувати розмір внесків, провокуючи ухилення від їх сплати, або збільшувати частку пенсійних витрат у бюджеті. У результаті традиційні пенсійні схеми, що успішно діяли упродовж десятиліть, опинилися на межі фінансового краху. Нині є всі підстави для висновку про наявність глобальних загроз фінансовій забезпеченості суспільних пенсійних зобов'язань.

За припущеннями, закладеними у даний прогноз, уже у 2025 р кількість пенсіонерів зрівняється з кількістю платників внесків. Отже, дефіцит Пенсійного фонду неминучий, і необхідність реформування пенсійної системи не викликає сумнівів. Такі тенденції дуже негативно впливають на рівень соціальної відповідальності держави, ставлять під сумнів можливість подальшого сталого розвитку, економічної стійкості, соціального благополуччя, збереження нації, її гідного існування та розвитку.

З викладеної інформації випливає, що соціально-демографічні чинники впливають на стан пенсійної системи не менше, ніж такі фактори, як політична, фінансова та економічна стабільність [8].

Політична стабільність розглядається як психологічна спроможність населення зберегти спокійну поведінку, незважаючи на зовнішні чи внутрішні несприятливі умови. Забезпечується не тільки дією власне політичних чинників, збалансованістю елементів політичної системи, стійкістю політичних відносин. Неодмінною умовою політичної стабільності є стійкі відносини між людьми, що проживають на території держави.

Економічна стабільність завжди була і залишається пріоритетним завданням економістів-науковців. Проте, зважаючи на циклічність економічної системи, досягти її не так легко, а ще важче втримати.

Фінансова стабільність держави є обов'язковим складником макроекономічної стабільності національної економіки, оскільки вона сприяє розвитку фінансового сектору, що у свою чергу призводить до зростання й економіки в цілому. У сучасних умовах основними ризиками, що спричиняють загрози фінансовій стабільності України, є: погіршення кон'юнктури фінансового ринку в Україні, зменшення обсягів кредитування економіки, що спричиняє недостатнє стимулювання збільшення валового внутрішнього продукту, спекулятивна зміна курсу національної валюти, що призводить до зростання індексу

цін та видатків на обслуговування зовнішнього державного боргу та криза фінансів держави, систематичний зростаючий бюджетний дефіцит. Забезпечення фінансової стабільності має стати найважливішим завданням державних органів і суб'єктів економіки, оскільки це забезпечить добробут держави і сприятиме глобалізації національної економіки.

Висновки. Пенсійне забезпечення варто розглядати не просто як напрям соціального захисту, а як важливу складову фінансової системи, що забезпечує відтворення і розвиток населення, економічне зростання і конкурентоспроможність країни. При цьому надзвичайно важливо організувати пенсійну систему таким чином, щоб у суспільстві (як серед самих пенсіонерів, так і серед інших груп населення) не виникало думки про те, що пенсіонери є утриманцями, тяжкістю або навантаженням для працюючих або держави. Саме підхід до пенсійного забезпечення як до форми соціальних і, зокрема, демографічних інвестицій, здатний вирішити цю проблему.

Варто зауважити, що зв'язок між демографічним розвитком та пенсійним забезпеченням є двостороннім, оскільки явище демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення значною мірою обумовлено змінами в соціальній парадигмі.

Пенсійну систему варто розглядати як вид демографічних інвестицій ще й тому, що вона визначає якість життя непрацездатного населення. Низький розмір пенсійних виплат, не здатний задовольнити потреби пенсіонерів у повноцінному харчуванні, лікуванні тощо, позбавляє їх можливості вести активний спосіб життя, підтримувати нормальний стан здоров'я і користуватися багатьма соціальними благами, перетворює пенсіонерів на аутсайдерів, що, врешті-решт, призводить до їх маргіналізації і накопичення соціального напруження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загальнодержавне інформаційно-аналітичне видання «Вісник Пенсійного фонду України». – 2013. – № 9(135).
2. Загальнодержавне інформаційно-аналітичне видання «Вісник Пенсійного фонду України». – 2014. – № 2(140).
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2010. – 615 с.
4. Кан М. Организация пенсионного обеспечения (из мирового опыта) / М. Кан // Человек и труд. – 2011. – № 5. – С. 29-32.
5. Прилипко С. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки / Прилипко С. // Право України. – 2013. – № 3. – С. 46-47.
6. Свенціцькі М. Демографічні та фінансові передумови Пенсійної реформи в Україні: прогноз-2050 / М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко. – К. : аналітично-дорадчого центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
7. Толуб'як В. Демографічні процеси та їх вплив на систему Пенсійного забезпечення населення в Україні / В. Толуб'як [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-34.pdf>.
8. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2015. – 232 с.